

τικὸς ἀναλογισμὸς τοῦ σχετικοῦ χαρακτῆρος τοῦ « φαινομενικῶς πραγματικοῦ », νομιμοποιῶντος τὸν σχηματικὸν δυϊστικὸν χωρισμὸν τῆς πραγματικότητος. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀκριβῶς, ἡ μπεργκσονικὴ μεταφυσικὴ προσφέρει μίαν ἀποψιν ὅλως νέαν ἐνιαίας θεωρήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος, ὡς ἀποτελούντων μίαν συνέχειαν διαρκούσης ἐξελικτικῆς δημιουργίας. Διὰ τοὺς νεωτέρους, ὁ χρόνος εἶναι σημαντικὸν μεταφυσικὸν στοιχεῖον μέσῳ τοῦ ὁποίου παρέχονται αἱ λύσεις τῶν διαφόρων μεταφυσικῶν προβλημάτων, καὶ δὴ τοῦ ὄντολογικοῦ τοιούτου. Ὁ Bergson χωρεῖ ἔτι περαιτέρω, ἀντικαθιστῶν τὸν χρόνον (τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὡς νοητικὸν οἰκοδόμημα a posteriori, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Kant λ.χ.) διὰ τῆς διαρκείας. Θεωρούμεναι λοιπὸν ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν, αἱ πλατωνικαὶ Ἰδέαι καθίστανται αὐτόχρομα αὐθαίρετα νοητικὰ δημιουργήματα, καθ' ὅσον δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγωγὴ των εἰς οἵανδήποτε διαρκειακὴ τάξιν, οὔτε ἡ ὑπαγωγὴ τῆς ὑπερχρονικῆς των οὐσίας ὑπὸ οἵανδήποτε χρονικὴν θεώρησιν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ δυναμικὴ Μεταφυσικὴ τοῦ Bergson εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν στατικὴν τοῦ Πλάτωνος τοιαύτην, δημιουργουμένου οὕτω τοῦ ἰδιαιτέρου κλίματος ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινεῖται ἡ μπεργκσονικὴ ἀντιπλατωνικὴ κριτικὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΑ

Εἶδομεν ἀνωτέρω πῶς ἡ ὑπερχρονικότης τῶν πολλαπλῶν πλατωνικῶν ὄντων, ὡς δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν αἱ Ἰδέαι ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν, ἀποτελεῖ τὴν πέραν τῆς χρονικῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος, ὑποκειμένης εἰς μεταβολάς, τοποθετουμένην σταθερὰν ἀναλλοίωτον, καὶ αἰωνίαν ὑπόστασιν τοῦ νοητοῦ κόσμου, ὡς καὶ πῶς αὕτη ἀντιτίθεται πρὸς τὴν μπεργκσονικὴν ἀντίληψιν περὶ διαρκείας. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, τὴν τοιαύτην ἀντίθεσιν εἰς τὴν βασικὴν διαφορὰν τὴν χαρακτηρίζουσαν τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἐφ' ὧν στηρίζονται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ πλατωνικὴ καί, γενικώτερον, ἡ ἀρχαία φιλοσοφικὴ διάθεσις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μπεργκσονικὴ μεταφυσικὴ θεώρησις. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι, καθ' ὅσον ἐξάγονται ἐκ συλλήψεων ὅλως διαφόρων τοῦ πραγματικοῦ. Ἐν τῇ μπεργκσονικῇ « Δημιουργικῇ ἐξελίξει » ὑπογραμμίζεται σαφέστατα τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφικῆς μελέτης χαρακτηρίζεται

ἀπὸ μίαν ὁρμὴν τείνουσαν νὰ ἐκδηλωθῇ ὄλον ἐμφανέστερον, ὄλον ἐν δυναμικώτερον ἐπὶ πορείας χαρακτηριστικῶς ἀνοδικῆς, ἡ ὁποία βαίνει ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων τοῦ ὕλικου μέχρι τῶν ἐπιπέδων τοῦ πνευματικοῦ, χάρις εἰς μίαν ὄντολογικὴν συνέχειαν, ἀποτελοῦσαν τὴν βάσιν μιᾶς συναρτησιακῆς διαρθρώσεως τῶν στοιχείων τῆς τοιαύτης μεταφυσικῆς πραγματικότητος.

Ἀντιθέτως, ἡ πλατωνικὴ περὶ τῆς πραγματικότητος ταύτης ἀντίληψις διαπραγματεύεται τὸ ἀντικείμενόν της βάσει μιᾶς φθινούσης καθοδικότητος, διακρινομένης διὰ τὴν ἀσυνέχειαν αὐτῆς. Ἐνῶ δηλαδή, κατὰ τὸν Bergson, ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν κατωτέρων ἐπὶ τὰ ἀνώτερα μεταφυσικὰ ἐπίπεδα εἶναι ὁμαλή, κατὰ τὴν πλατωνικὴν ἰδιοθεωρίαν ὑπάρχει χάσμα μεταξὺ τοῦ πραγματικοῦ (νοητοῦ) καὶ τοῦ φαινομενικοῦ (αἰσθητοῦ) κόσμου, χάσμα τὸ ὁποῖον καλεῖται νὰ καλύψῃ ἡ νόησις, διὰ τῆς εὐκρινοῦς ἐπισημάνσεως τοῦ αἰτίου τῆς δημιουργίας του. Τὸ αἶτιον τοῦτο, ἐξ ἄλλου, ἀνευρίσκεται εἰς τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ νοητοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου ὁ αἰσθητὸς δὲν εἶναι εἰμὴ ἢ κακέκτυπος εἰκὼν. Διττὴ λοιπὸν εἶναι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ πλατωνικῆς καὶ μπεργκσονικῆς μεταφυσικῆς: πρῶτον μὲν, εἶναι ἀντίθεσις φορᾶς, ὕστερον δὲ ἀντίθεσις ποιότητος ὡς πρὸς τὴν ὁμοιογένειαν ἢ τὴν ἀνομοιογένειαν τῆς φορᾶς ταύτης.

Δημιουργικότης χαρακτηρίζει καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν τὸ ἀντικείμενον τῆς Μεταφυσικῆς. Παρὰ ταῦτα ὁμως, εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τοῦ Bergson, ἡ δημιουργικότης αὕτη εἶναι ἐνύπαρκτος εἰς σύμπαν τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον, καὶ δὴ καθ' οἷον δὴποτε στάδιον τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς παραδεδομένης φιλοσοφίας, ἡ δημιουργικότης αὕτη εἶναι ἐνύπαρκτος μὲν ὡς πρὸς τὸ νοητὸν τμήμα τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ὑπερβατικὴ δὲ ὡς πρὸς τὸ αἰσθητὸν τοιοῦτο. Ἐπὶ πλέον εἰς τὴν μὲν πρώτην περίπτωσιν ἡ δημιουργικότης ἐμφανίζεται ἀνοδικὴ καὶ τείνουσα πρὸς ὠρισμένον ἐκ τῶν προτέρων ἀκαθόριστον ὄριον, ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν ἐμφανίζεται ὡς κατάπτωσις ἐκ τοῦ νοητοῦ ἐπιπέδου μέχρι τοῦ αἰσθητοῦ. Κατὰ τὸν Bergson λοιπόν, ἡ δημιουργικότης εἶναι δημιουργία καθ' ἑαυτήν, δημιουργία ἀπρόβλεπτος κατὰ τὴν εἰς τὰ δημιουργήματά της καθ' οἷον δὴποτε τρόπον προσδιδόμενην μορφήν, ἐνῶ κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ δημιουργικότης ἀποβλέπει εἰς τὴν κατ' ἀνάγκην μαθηματικῶς ὑπολογισθεῖσαν ἀναγκαίαν μορφήν τοῦ δημιουργήματος. Ἡ διαφορὰ αὕτη νομιμοποιεῖται ὡς ἐκ τοῦ ὅτι, διὰ τὸν Bergson, ἡ μεταφυσικὴ πραγματικότης εὐρίσκεται εἰς συνεχῆ διαρκειακὴν ροήν, ἐνῶ, διὰ τὸν Πλά-

των, αὕτη ἐνέχει θεμελιώδη στατικότητα. Πρὸς τὴν μπερκσονικὴν ἀνοικτὴν καὶ δυναμικὴν δημιουργικότητα ἀντιτίθεται ἡ πλατωνικὴ κλειστὴ καὶ στατικὴ τοιαύτη. Τὴν διαφορὰν ταύτην, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται, ἐκφράζει παραστατικῶς αὐτὸς ὁ Bergson: « Ἡ φιλοσοφία, γράφει, οὐδέποτε παρεδέχθη εἰλικρινῶς αὐτὴν τὴν συνεχῆ δημιουργίαν ἀπροβλέπτου νεωτερικότητος. Οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἀπεστρέφοντο ἤδη, καθ' ὅσον, μᾶλλον ἢ ἦττον πλατωνικοὶ ὄντες, ἐθεώρουν τὸ Ὄν, ἅπαξ διὰ παντὸς δεδομένον, πλήρες καὶ τέλειον, ἐν τῷ ἀκινήτῳ συστήματι τῶν Ἰδεῶν: ὁ ὑπὸ τὰ ὄμματα ἡμῶν ἐκτυλισσόμενος κόσμος οὐδὲν συνεπῶς ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ εἰς αὐτό, δὲν ἦτο δέ, ἀντιθέτως, εἰμὴ ἐλάττωσις καὶ ἔκπτωσις. Αἱ διαδοχικαὶ καταστάσεις τοῦ ἐθεωρήθησαν ὡς δίδουσαι τὸ μέτρον τῆς αὐξήσεως ἢ φθινοῦσης ἀποστάσεως μεταξὺ ἐκείνου τὸ ὁποῖον εἶναι, σκιᾶς προβαλλομένης ἐπὶ τοῦ χρόνου, καὶ ἐκείνου τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο γὰ εἶναι, ἦτοι Ἰδέας ἐγκατεστημένης ἐν τῇ αἰωνιότητι. (Αἱ ὡς ἄνω καταστάσεις) ἐθεωρήθησαν ὡς ἀποδίδουσαι τὰς παραλλαγὰς ἑνὸς ἐλλείμματος, τὴν μεταβλητὴν μορφήν ἑνὸς κενοῦ »¹. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς μιᾶς μεταφυσικῆς ἀντιλήψεως εἰς τὴν ἑτέραν προσδιωρίσθη ὑπὸ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὰς μεταφυσικὰς ἀντιλήψεις, τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου, πέραν δὲ ταύτης, τῆς ἐννοίας τῆς ἀμεσώτερον ἡμῖν δεδομένης διαρκείας.

Ὁ Bergson ἐπιμένει ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου, δρατιόμενος, οἴασδῆποτε πρὸς τοῦτο παρουσιαζομένης εὐκαιρίας. Οὕτω, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀρχαίας καὶ δὴ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, περὶ μιᾶς καὶ μόνης ὁδοῦ ἀγούσης εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν ἦτοι τῆς μεταφυσικῆς τοιαύτης, συνεπῶς δὲ περὶ τῆς κατ' ἀνάγκην μεταφυσικῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει, ἀναγνωρίζει εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην ποίαν τινά, ἱστορικὴν τοῦλάχιστον, ἀλήθειαν, διαψεύδων τὴν ὑπὸ τοῦ Comte λ.χ. διακηρυχθεῖσαν γνώμην περὶ τοῦ ἐναντίου². Κατ' αὐτόν, ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι ἐπλανήθησαν κατὰ τι, ἡ πλάνη των « συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ τῆς τόσον φυσικῆς διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πεποιθήσεως, ὅτι μία παραλλαγή δὲν εἶναι δυνατόν εἰμὴ νὰ ἐκφράζη καὶ ν' ἀναπτύσῃ καταστάσεις ἀμεταβλήτους. Ἐκ τούτου προέκυπτεν ὅτι ἡ πρᾶξις ἦτο θείασις ἐξασθενήσασα, παραπλανητικὴ καὶ κινητὴ εἰκὼν τῆς ἀκινήτου αἰωνιότητος, ἡ δὲ ψυχὴ, πτώσις τῆς Ἰδέας. Ὅλη αὐτὴ ἡ φιλοσοφία πὺ ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Πλά-

1. Le possible et le réel, ἐν La pensée et le mouvant, σ. 1344.

2. Πβ. ἄνωτ., Εἰσαγ.

τωνος διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸν Πλωτῖνον εἶναι ἀνάπτυξις μιᾶς ἀρχῆς τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν ὡς ἑξῆς : « Ὑπάρχει περισσότερο εἰς τὸ ἀμετάβλητον παρὰ εἰς τὸ κινητόν, ἢ δὲ μετάβασις ἀπὸ τοῦ σταθεροῦ εἰς τὸ ἀσταθὲς γίνεται διὰ τινος ἀπλῆς ἐλαττώσεως ». Ἀληθεύει ὅμως τὸ ἀντίθετον. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη χρονολογεῖται ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ κινήτικότης ἀνεγνωρίσθη ὡς πραγματικότης ἀνεξάρτητος... »¹.

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁ Bergson διατυπώνει τὴν κριτικὴν τοῦ ἐναντίον τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἀναπτυγμάτων ταύτης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἤδη ἐν τῇ « Δημιουργικῇ ἐξελίξει », ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαπιστουμένην τάσιν τῆς νοήσεως νὰ χωρῇ εἰς σχηματικὴν διαίρεσιν τῆς πραγματικότητος καὶ εἰς αὐθαίρετον ἀπομόνωσιν τῶν στοιχείων τῆς. « Ὑπάρχει κάτι περισσότερο εἰς μίαν κίνησιν παρὰ εἰς τὰς διαδοχικὰς θέσεις αἱ ὁποῖαι ἀναγνωρίζονται εἰς τὸ κινητόν, κάτι περισσότερο εἰς ἓνα γίνεσθαι παρὰ εἰς τὰς μορφὰς ἐκ τῶν ὁποίων διέρχεται, περισσότερο εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς μορφῆς παρὰ εἰς τὰς διαδοχικῶς πραγματοποιουμένας μορφὰς. Ἡ φιλοσοφία δύναται συνεπῶς, ἐκ τῶν ὄρων τοῦ πρώτου γένους, νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς τοῦ δευτέρου, ὄχι ὅμως καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου, τὸ πρῶτον : Ἐκ τοῦ πρώτου θὰ ἔδει νὰ ἐκκινήσῃ ἡ θεωρητικὴ δραστηριότης. Ἀλλ' ἡ νόησις ἀντιστρέφει τὴν τάξιν τῶν δύο ὄρων, ἐπὶ δὲ τοῦ σημείου αὐτοῦ, ἡ ἀρχαία φιλοσοφία χωρεῖ καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ νόησις. Ἐγκαθίσταται ἐν τῷ ἀμεταβλήτῳ, παρέχει δὲ εἰς ἑαυτὴν μόνον τὰς Ἰδέας. Μολαταῦτα, ὑπάρχει γίνεσθαι, τοῦτο εἶναι γεγονός. Πῶς, ἅπαξ τεθείσης τῆς μὴ μεταβλητότητος, εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῇ ἐξ αὐτῆς ἡ μεταβολή ;... Τοῦτο κατορθοῦται... διὰ τινος ἐλαττώσεως. Εἰς τὸ βάθος τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας κεῖται κατ' ἀνάγκην τὸ ἑξῆς αἴτημα : ὑπάρχει τι πλεόν ἐν τῷ ἀκινήτῳ ἢ ἐν τῷ κινουμένῳ, ἢ δὲ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἀμεταβλήτου καταστάσεως εἰς τὸ γίνεσθαι εἶναι δυνατὴ διὰ τινος ἐλαττώσεως ἢ μετριασμοῦ »². Μεταφυσικῶς λοιπὸν ἡ ἀπὸ τοῦ ὄντος εἰς τὸ γίνεσθαι μετάβασις εἶναι δυνατὴ διὰ τὴν νόησιν χάρις εἰς μηδενιστικὴν μεταχείρισιν τοῦ πρώτου : « Πρέπει νὰ προστεθῇ ἀρνητικὸν ἢ τοῦλάχιστον μηδενιστικόν τι εἰς τὰς Ἰδέας διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μεταβολή. Εἰς τοῦτο συνίσταται τὸ πλατωνικὸν « μὴ - ὄν » ἢ ἀριστοτελικὴ « ὕλη ». Πρόκειται περὶ μεταφυσικοῦ μηδενὸς τὸ ὁποῖον, προσκολλώμενον πρὸς τὴν Ἰδέαν, ὡς τὸ

1. *Introd. à la Métaphysique*, κεφ. IX, σσ. 1424 - 1425.

2. *L'évol. créatrice*, κεφ. IV, σ. 762.

ἀριθμητικὸν μηδὲν πρὸς τὴν μονάδα, τὴν πολλαπλασιάζει ἐν χρόνῳ καὶ χρόνῳ. Δι' αὐτοῦ, ἡ ἀκίνητος καὶ ἀπλή Ἰδέα ἀνακλᾶται εἰς μίαν ἀπεριορίστως διαδιδομένην κίνησιν. Κανονικῶς, δὲν θὰ ἔδει νὰ ὑπάρχουν εἰμὴ Ἰδέαι ἀμετάβλητοι, συνηροσμένα ἐντὸς ἀλλήλων. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ἡ ὕλη ἔρχεται νὰ ἐπιπροσθέσῃ τὸ κενὸν αὐτῆς, ἐκλύουσα ἐν ταύτῳ τὸ καθολικὸν γίνεσθαι»¹.

Ἡ τοιαύτη ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τῆς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος θεωρήσεως τῆς μεταφυσικῆς συγκροτήσεως τῆς κοσμικῆς πραγματικότητος, ἀπὸ τὸν Bergson, ἦτο, τρόπον τινά, λογικῶς συνεπῆς πρὸς τὴν διαφορὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν ἰσορροπίαν ἑκατέρας φιλοσοφικῆς ἐνότητος. Ἀμφότεραι αἱ φιλοσοφικαὶ αὗται θεωρίαι ἐμφανίζουν ἐξαιρετὸν συνεκτικότητα ὡς ὠλοκληρωμένα πνευματικὰ οἰκοδομήματα, διαφέρουν ὁμως, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκεται ἡ ὠλοκλήρωσις των. Ἡ μὲν πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ στατικοπαραγωγικὴν σύλληψιν τοῦ κόσμου, ἡ δὲ μπεργκσονικὴ, καθαρῶς ὁρμодυναμικὴν τοιαύτην. Διὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ κόσμος παραμένει σταθερὰ καὶ ἀναλλοίωτος συγκρότησις στοιχείων προερχομένων ἔκ τινος, εἰς τρία στάδια ὠλοκληρουμένου, ἐκπεσμοῦ τοῦ ὄντος. Διὰ τὸν Bergson, συνεχῆς καὶ ἀπεριόριστος, ἀνοικτὴ καὶ δυναμικὴ ὄντολογικὴ δημιουργία, « ἐκ τῶν κάτω », ἐμψυχουμένη ὑπὸ τῆς ἀκατασχέτου ζωτικῆς ὁρμῆς. Συνεπῶς, ἡ πλατωνικὴ περὶ Ἰδεῶν ἀντίληψις, ἀντιβαίνουσα πρὸς τὴν μπεργκσονικὴν φιλοσοφίαν, ἦτο φυσικὸν νὰ καταδικασθῇ ὑπὸ ταύτης.

Ἡ γενικὴ ἀντίληψις, ἣτις εἶναι διάχυτος εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν μετέπειτα φιλοσοφικὴν διανόησιν, συνίσταται εἰς τὴν συγκρότησιν ἱεραρχικῆς διαρθρώσεως τῶν διαφόρων στοιχείων τῶν ἀποτελούντων, κατ' αὐτήν, τὴν μεταφυσικὴν πραγματικότητα. Τὸ πᾶν προέρχεται, ἐξ ἀπορροῆς, ἔκ τινος κεντρικῆς δυνάμεως, ἔκ τινος κεντρικοῦ πυρῆνος, ὡς τὸ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου, τὸν ὁποῖον τόσον παραστατικῶς περιγράφει ἡ πλατωνικὴ διαλεκτικὴ², ταυτίζουσα αὐτὸν πρὸς τὸ Ἄγαθόν³, ὑπερτάτην Ἰδέαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγνωρίζεται θεία φύσις, καθ' ὅσον ὁ κύριος αὐτῆς χαρακτήρ εἶναι ὅτι διατελεῖ ἀυθύπαρκτος. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀυθύπαρξίας εἰς ἓν τοῦλάχιστον μεταφυσικὸν στοιχεῖον, ὑποδηλοῖ καὶ τὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρόνον αὐτοτέλειαν αὐτοῦ ἣτοι τὴν

1. Αὐτόθι.

2. Πβ. Πολιτ., Ζ', 515e κ.έξ.

3. Πβ. αὐτόθι, Ξ', 506b κ.έξ.

ἐξωχρονικήν του αἰωνίαν φύσιν. Κατ' ἀνάλογον πρὸς τὴν Ἰδέαν τοῦ Ἀγαθοῦ τρόπον, τοὺς αὐτοὺς μεταφυσικοὺς χαρακτῆρας ἐμφανίζουν καὶ ἄλλα μεταφυσικὰ στοιχεῖα, ἥτοι ἄλλαι Ἰδέαι. « Πρέπει... αἱ Ἰδέαι νὰ ὑπάρχουν αὐτοτελῶς. Ἡ ἀρχαία φιλοσοφία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφύγη τοῦ συμπεράσματος αὐτοῦ. Τοῦτο εἶχε διατυπώσει ὁ Πλάτων, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης εἰς μάτην ἐπεχείρησε νὰ τὸ ἀποφύγη »¹.

Μοιραίως λοιπὸν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐφέρετο πρὸς ταυτισμὸν τῶν ἀπόψεών του πρὸς τὰς πλατωνικὰς τοιαύτας, ὅσον ἀφορᾷ τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τῶν μεταφυσικῶν ὄντων, εἰς τὸν ὁποῖον ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἠδύνατο ν' ἀναγνωρισθῆι θεῖος χαρακτήρ, καὶ ἐξ οὗ ἀπορρέουν αἱ βασικαὶ ἰδιότητες τῶν ἄλλων ἐκείνων ὄντων. Ἡ στατική ἀντίληψις τοῦ κόσμου ὑπαγορεύει ὡς ἐκ τούτου τὴν θεώρησιν τῆς κινητικότητος καὶ μεταβλητικότητος τῶν αἰσθητῶν ὡς προερχομένης ἐκ τινος μεταφυσικοῦ ἐκπεσμοῦ: « ἐφ' ὅσον ἡ κίνησις γεννᾶται ἐκ τοῦ ἐκπεσμοῦ τοῦ ἀμεταβλήτου, δὲν θὰ ὑφίστατο κίνησις οὔτε συνεπῶς καὶ κόσμος αἰσθητός, εἰ δὲν ὑπῆρχε, κάπου πραγματοποιηθεῖσα, ἡ σταθερότης. Οὕτω, ἀρνηθεῖς κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς Ἰδέας μίαν ἀνεξάρτητον ὑπαρξιν, μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ στερήσῃ αὐτὰς ταύτης, ὁ Ἀριστοτέλης τὰς συνεπίεσε πρὸς ἀλλήλας, τὰς συνεκέντρωσεν εἰς σφαιραν, καὶ ἐτοποθέτησεν ὑπερθεὶν τοῦ φυσικοῦ κόσμου μίαν Μορφήν ἣτις ἐτύγγχανε Μορφή τῶν Μορφῶν, Ἰδέα τῶν Ἰδεῶν ἢ τέλος, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἐκφρασίην του, Νόησις τῆς Νοήσεως... Ματαίως θὰ ἀνεζητοῦμεν τὰς πλατωνικὰς Ἰδέας ἐντὸς τοῦ ἀριστοτελικοῦ θεοῦ. Ἀρκεῖ ὅμως νὰ φαντασθῶμεν τὸν θεὸν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνακλώμενον καθ' ἑαυτόν, ἢ ἀπλῶς κλίνοντα πρὸς τὸν κόσμον, ἵνα ἀμέσως φανοῦν, ἐκχυνόμεναι ἐξ αὐτοῦ, αἱ πλατωνικαὶ Ἰδέαι, ἐξυπακουόμεναι ἐν τῇ ἐνότητι τῆς οὐσίας ἐκείνου, οἷαι αἱ ἀκτῖνες αἴτινες ἐκπορεύονται ἐκ τοῦ ἡλίου ὅστις, παρὰ ταῦτα, οὐδόλως περικλείει αὐτάς. Ἡ τοιαύτη δυνατότης ἐκχύσεως τῶν πλατωνικῶν Ἰδεῶν ἔξω τοῦ ἀριστοτελικοῦ θεοῦ ἐξεικονίζεται ἀναμφιβόλως, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, διὰ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ², — ἥτοι

1. L'évol. créatrice, σ. 766.

2. « Intellect actif ». Ἑλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ. Ἐν τῷ πλατωνικῷ Τιμαίῳ, πάντως, ὁ κόσμος δὲν συγκροτεῖται δι' ἐκπεσμοῦ τοῦ Νοητοῦ, τὸ ὁποῖον παραμένει ὑπερβατικόν, ὡς ὁ ἀναξαγόρειος Νοῦς. Πβ. E. Moutsopoulos, La critique d'Anaxagore chez Moréri et Bayle, ἐν Annales de la Fac. des Lettres et Sc. Hum. d'Aix, τ. XXXIV, 1960, σσ. 19 - 32. Πβ. La Musique dans l'œuvre de Platon, σ. 356 καὶ σημ. 3. Πβ. Τίμ., 30a, ἐνθα ἡ τάξις θεωρεῖται τι « ἄμεινον » τῆς ἀταξίας.

διὰ παντὸς οὐσιώδους, μολαταῦτα δὲ ἀσυνειδήτως περιεχομένου ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ νοήσει»¹.

Τοιοῦτος διχασμὸς ποιῶντος καὶ ποιουμένου, δημιουργοῦντος καὶ δημιουργουμένου, διχασμὸς τοσοῦτον ἀγεφύρωτος, δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως κατὰ τὸν Bergson, εἰμὴ ὡς συνέπεια τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιδράσεως τῆς πλατωνικῆς ἀντιλήψεως περὶ ἀντιθέσεως τῆς φύσεως τοῦ νοητοῦ πρὸς τὴν τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου, διὰ καταπτώσεως, αἰσθητοῦ. Τὸ πρόβλημα τῆς παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει ἀντιφατικότητος τῆς ἐν τῇ ἀκινήσιᾳ ἐκδηλουμένης δημιουργικῆς ποιητικότητος τοῦ θείου, ἔχει διττὴν ὄψιν, ὡς ἐξῆς ὑπὸ τοῦ Bergson διατυπουμενὴν: « 1ον, διατί ὁ Ἀριστοτέλης θέτει ὡς πρώτην ἀρχὴν Κινοῦν ἀκίνητον, Νόησιν αὐτονοουμένην μὴ ὀρῶσαν δὲ εἰμὴ διὰ τῆς ἔλξεως τῆς τελειότητός της; 2ον, διατί, ἀπαξ ἔθεσε τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὠνόμασεν αὐτὴν θεόν »²; Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἡ ἀπάντησις εἶναι, κατὰ τὸν Bergson, εὐκόλος: « ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῶν Ἰδεῶν ἐδέσποσεν ἐφ' ὅλης τῆς ἀρχαίας διανοήσεως, πρὶν ἢ εἰσχωρήσῃ ἐντὸς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας. Ἀκριβῶς δὲ ἡ σχέσις τῆς ἀριστοτελείου πρώτης ἀρχῆς πρὸς τὸν κόσμον εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος μεταξὺ τῆς Ἰδέας καὶ τοῦ πράγματος ἐγκαθιστωμένην »³.

Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον, καθίσταται φανερόν, κατόπιν ἐπισταμένης ἐξετάσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναγνωριζομένης σημασίας εἰς τὴν Ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν κατὰ τρόπον ἀντίστροφον ἀντιστοιχούσης πλατωνικῆς Ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐν γένει φιλοσοφίας καὶ τῆς νεωτέρας ἐκ φιλοσοφικῆς διανοήσεως προβαλλομένη ἔννοια τοῦ Θεοῦ δυσκόλως δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν οἰασδῆποτε μορφῆς θρησκευτῶν ὡς βιωματικοῦ δεδομένου παρεχομένης Θείας Παρουσίας. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἔτι τοῦ ὅτι ἡ μὲν θρησκευτικὴ ἐμπειρία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βίωμα γενικόν, σχέσιν ἔχον μὲ τὴν ὅλην ψυχικὴν δραστηριότητα, ἐνῶ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκ παραδόσεως Μεταφυσικῆς παρεχόμενα περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ Θεοῦ στοιχεῖα παρουσιάζονται ὡς συνθέτονα σύνολον καθ' ὅλα ἀπομεμονωμένον, ὑπερβατικὸν καὶ ἐξωκοσμικόν. « Ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔφθασεν

1. L'evol. créatrice, σσ. 766 - 767. Πβ. Ἀριστ., Περὶ ψυχῆς, 430a 14: Καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς τῷ πάντα γίνεσθαι, ὁ δὲ τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς· τρόπον γάρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖν τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα ἐνεργεῖα χρώματα.

2. Les deux sources, κεφ. III, σσ. 1180.

3. Αὐτόθι, σσ. 1180 - 1181.

εἰς τὸ σημεῖον νὰ σχηματίσῃ ἐξ ὄλων τῶν ἐννοιῶν μίαν μόνην, νὰ θέσῃ δὲ ὡς καθολικὴν ἀρχὴν ἐξηγήσεως¹ μίαν « Νόησιν τῆς Νοήσεως », στενὴν συγγενῆ τῆς πλατωνικῆς Ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ, ὅτι ἡ νεωτέρα διανόησις, συνεχίζουσα τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἠκολούθησεν ἀνάλογον πορείαν, τοῦτο γίνεται ἐν ἀνάγκῃ καταληπτόν. Ὅ,τι ἐξηγεῖται ὀλιγώτερον, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὠνομάσθη Θεὸς μία ἀρχὴ ἣτις οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἀνεκαθεν δηλωθέν². Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, τὴν ὁποίαν καταδεικνύει ὁ Bergson, εἶναι πράγματι ἐντυπωσιακὴ. Παρὰ ταῦτα, ἀργότερον, θὰ προσπαθήσῃ οὗτος νὰ συνδέσῃ αἰτιολογικῶς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς ἐφ' ὧν ἡ διδασκαλία των θεμελιούται³.

Εἰς τὴν τοιαύτην προσπάθειάν του ὁ Bergson βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ περὶ κινηματογραφικῆς θεωρήσεως τοῦ κόσμου καὶ αὐτοῦ τοῦ χρόνου ὑπὸ τῶν φιλοσόφων ὄλων σχεδὸν τῶν ἐποχῶν, ὠθηθέντων ἄλλωστε πρὸς τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς φυσικῆς τάσεως τῆς νοήσεως. Ἡ εἰς αὐτοτελῆ ἀπομόνωσιν ἀναγωγὴ οἰουδήποτε νοητοῦ στοιχείου συνεπάγεται τὴν δυνατότητα ἀναλόγου συμπεριφορᾶς τοῦ νοῦ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ὡς ὑπερτάτην Ἰδέαν θεωρουμένην Ἰδέαν τοῦ Ἀγαθοῦ ἢ τοῦ Θεοῦ, ἐξηγουμένης οὕτω καὶ αἰτιολογουμένης τῆς ὑπὸ τῶν φιλοσόφων ἀποδοθείσης εἰς τὴν ἐννοίαν ταύτην σημασίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βιωματικὴν αὐτῆς θεώρησιν. Τὴν κλειδα διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς τοιαύτης ἀντιθέσεως παρέχει ἡ ἐννοία τοῦ χρόνου. Αἱ πλατωνικαὶ Ἰδέαι, ἀνεξαιρέτως, εἶναι ὄντα ὑπερχρονικά, ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ, ὡς καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν ἀνάλογος τοῦ ἀριστοτελικοῦ Θεοῦ, νοοῦνται κατὰ τοῦτο ὑπερβατικά. Κατὰ τὸν Bergson, ἡ διάρκεια, ὡς βίωμα, ἀναφερομένη εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἐννοίαν τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ ἀντιθέτως πρὸς τὴν Ἰδέαν ταύτην ἔχουσαν πραγματικότητα. « Καθίσταται ἀντιληπτόν... διατὶ ὁ Πλάτων, θέσας ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου μίαν ἱεραρχίαν Ἰδεῶν τῶν ὁποίων νὰ δεσπόζῃ ἡ Ἰδέα αὕτη τῶν Ἰδεῶν ἣτις εἶναι ἡ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ, ἔκριεν ὅτι αἱ Ἰδέαι ἐν γένει καί, κατὰ μείζονα λόγον, τὸ Ἀγαθόν, ἐπιδροῦν διὰ τῆς ὑπὸ τῆς τελειότητός των ἐξασκουμένης ἔλξεως. Τοιοῦτος

1. (Sc.) τοῦ κόσμου.

2. La pensée et le mouvant, Introd., μέρ. II, σ. 1290.

3. Περὶ τῆς σημαντικωτέρας ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων, πβ. ἄνωτ., ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφ.

είναι ακριβῶς, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη¹, ὁ τρόπος δράσεως τῆς Νοήσεως τῆς Νοήσεως, ἣτις δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν Ἰδέαν τῶν Ἰδεῶν. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἐταύτιζε ταύτην πρὸς τὸν Θεόν: ὁ Δημιουργὸς τοῦ Τιμαίου, ὅστις διοργανώνει τὸν κόσμον, διακρίνεται τῆς Ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ. Ὁ Τίμαιος ὅμως εἶναι διάλογος μυθικός. Ὁ Δημιουργὸς χαίρει λοιπὸν ἀπλῆς ἡμι-υπάρξεως. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης, ὅστις ἀποποιεῖται τοὺς μύθους, ταυτίζει πρὸς τὴν θεότητα μίαν Νόησιν μόλις οὖσαν, ὡς φαίνεται, ὄν νοοῦν, τὴν ὁποίαν θὰ ὠνομάζαμεν Ἰδέαν μᾶλλον ἢ Νόησιν. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ Θεὸς τοῦ Ἀριστοτέλους οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λατρευομένους, οὐδὲ περισσότερον ὁμοιάζει πρὸς τὸν Θεὸν τῆς Βίβλου, τοῦ Εὐαγγελίου. Στατική ἢ δυναμική², ἡ θρησκεία παρουσιάζει εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἓνα Θεὸν ἐγείροντα προβλήματα ὅπως διάφορα³.

Τὰ προβλήματα ταῦτα ἔχουν, ἐν ἑκατέρῃ περιπτώσει, ὠρισμένα κοινὰ στοιχεῖα. Ἀφ' ἐνός, ἡ φιλοσοφία, ὑπὸ τὴν ἐν γένει ἀντίληψιν πού ἀνεγνωρίσθη εἰς αὐτήν, παρέχει τὴν δυνατότητα εἰσχωρήσεως τοῦ νοῦ ἐντὸς περιοχῆς χαρακτηριζομένης ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοτελῶν ὄντων εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως (διὰ συμπυκνώσεως εἶτα δέ, δι' ἀνακλάσεως), ἐκ τινος θεμελιώδους καὶ αὐθυπάρκτου ὄντος, ἀπορροόντων. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ τὴν ὁδὸν δι' ἧς ἐπιτυγχάνεται ἡ προσέγγισις πρὸς μίαν ὑπερβατικὴν πραγματικότητα καθισταμένην βιωματικῶς ἀνυπάρκτον. Παρὰ ταῦτα, « ὡς ἀκριβῶς αἱ πλατωνικαὶ Ἰδέαι, γράφει ἄλλαχοῦ ὁ Bergson, μᾶς ἀποκαλύπτουν τελείαν καὶ πλήρη, τὴν πραγματικότητα, τῆς ὁποίας δὲν ἀντιλαμβανόμεθα εἰμὴ χονδροειδεῖς ἀπομιμήσεις, οὕτω καὶ ἡ θρησκεία μᾶς εἰσάγει εἰς πολιτείαν τῆς ὁποίας οἱ θεσμοί, οἱ νόμοι καὶ τὰ ἔθιμα ἡμῶν ἀποτελοῦν κατ' ἀνώτατον ὄριον καὶ κατ' ἀραιὰ διαστήματα τὰ ὁρόσημα τῶν πλέων ἐξεχόντων σημείων. Ἐδῶ - κάτω, ἡ τάξις ὑπάρχει ἀπλῶς κατὰ προσέγγισιν καὶ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀποκτᾶται τεχνικῶς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ - ἐπάνω, εἶναι τελεία καὶ πραγματοποιεῖται ἀφ' ἑαυτῆς⁴. Παρὰ λοιπὸν τὰς βασικὰς διαφορὰς τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ θεώρησις τοῦ θείου ὡς μεταφυσικῆς Ἰδέας ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεώρησιν αὐτοῦ ὡς ἀντικειμένου τοῦ ἐν γένει θρη-

1. Διὰ μίαν εἰσέτι φοράν ὁ Bergson θεωρεῖ τὸν ἀριστοτελισμὸν ὡς κατ' οὐσίαν συνέχειαν τοῦ πλατωνισμοῦ.

2. Βασικαὶ διακρίσεις ἐν τῇ μπεργκσονικῇ ἠθικῇ, θρησκευσιολογίᾳ καὶ κοινωνιολογίᾳ.

3. Les deux sources, κεφ. III, σσ. 1180 - 1181.

4. Αὐτόθι, σ. 985.

σκευτικοῦ συναισθήματος¹, αἱ δύο ὁδοὶ δι' ὧν γνωρίζομεν τὸ ἀπόλυτον ἔχουν κοινήν ἰδιότητα, ἦτοι τὴν παροχὴν τῆς δυνατότητος συγκρίσεως μεταξὺ δύο κόσμων, ἐνὸς ἀπολύτου καὶ ἐνὸς σχετικοῦ, καίτοι ἀντιστοίχως διαφέρουν οὗτοι πρὸς ἀλλήλους, ἐφ' ὅσον ἐπὶ μὲν τοῦ ἐπιπέδου τοῦ θείου δημιουργεῖται οὕτω διάκρισις μεταξὺ νοητῆς ὑπερβατικότητος καὶ βιωματικῆς συλλήψεως, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐπιπέδου τῆς σχετικότητος ἡ διάκρισις ἀφορᾷ ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸν διὰ τῶν αἰσθήσεων γνωστὸν κόσμον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀνθρωπίνων πολιτιστικῶν ἐπιτεύξεων. Ὅπως δὲ ποτε, ἡ βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ θρησκείας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἐνῶ ἡ μὲν θεμελιούται παραγωγικῶς, ἡ ἑτέρα ἀποτελεῖ βιωματικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζωτικῆς ὁρμῆς. Ἐκ τοῦ προβλήματος τοῦ Θεοῦ, ἡ μετάβασις εἰς τὸ μεταφυσικὸν πρόβλημα τῆς ψυχῆς εἶναι ἐν πολλοῖς ὁμαλή. Ἡ ἐκ παραδόσεως φιλοσοφικὴ διανόησις ἐπιμένει ἐπὶ τῆς παραγωγικῆς θεμελιώσεως τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν συνθέτει ὡς ἐκ τῆς ὑπερχρονικῆς τῆς φύσεως. Βασικὸς χαρακτήρ τῆς ψυχῆς θεωρεῖται ἡ ἰδιότης τῆς ἀπλότητος ἣτις τὴν διακρίνει, καὶ ἡ ὁποία συλλαμβάνεται ἐκ τῶν προτέρων, μὴ δυναμένη νὰ καταστῇ ἀντικείμενον ἐμπειρικῆς γνώσεως, ἔστω καὶ ἐσωτερικῆς. « Δυνάμεθα, μετὰ τοῦ Πλάτωνος, νὰ χωρήσωμεν a priori εἰς ὄρισμόν τῆς ψυχῆς, καθ' ὃν αὕτη δὲν ἀποσυντίθεται, οὔσα ἀπλή, παραμένει δὲ ἀφθαρτος, ὡς ἀδιαίρετος καὶ ἀθάνατος, λόγῳ τῆς οὐσίας τῆς². Ἐντεῦθεν χωροῦμεν, παραγωγικῶς, ἐπὶ τὴν ἰδέαν μιᾶς εἰσόδου ἐν τῇ Αἰωνιότητι »³. Τὸ θέμα τῆς πτώσεως τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς θείας οὐσίας ἐξ ἧς ἀπορρέει εἶναι κοινὸς τόπος ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ: « ἐν τινι ποιητικῷ χωρίῳ τῶν « Ἐννεάδων »⁴, ὁ φιλόσοφος Πλωτῖνος, ἐρμηνευτῆς καὶ συνεχιστῆς τοῦ Πλάτωνος, ἐξηγεῖ πρὸς ἡμᾶς πῶς οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ φύσις, λέγει, προπλάσσει ζωντανὰ σώματα, πλὴν τὰ προπλάσσει μόνον. Ἀφιεμένη εἰς μόναν τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις δὲν θὰ ἐχώρει μέχρι τέρατος. Ἐξ ἄλλου, αἱ ψυχαὶ κατοικοῦν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Ἰδεῶν. Ἀνίκανοι πρὸς δρᾶσιν, ἐξ ἄλλου δὲ οὔτε διανοούμενοι κἂν τοιοῦτόν τι, ἵπτανται

1. Πβ. καὶ Ε. Μουτσοπούλου, Αἰσθητικὸν καὶ θρησκευτικὸν συναισθημα, ἐν περιοδ. Νέα Ἑστία, τ. 69, 1961, σσ. 604 - 610, ἰδίᾳ σσ. 606 κ.έξ.

2. Πβ. Φαίδων, 85e κ.έξ. Πβ. La musique dans l'œuvre de Platon, σσ. 323 κ.έξ. Πβ. V. Goldschmidt, Les dialogues de Platon. Structure et méthode dialectique, Paris, P.U.F., σ. 192 κ.έξ.

3. Les deux sources: κεφ. III: La religion dynamique, σ. 1198.

4. Πβ. Ἐνν., VI, 7, § 5 - 7.

ὑπεράνω τοῦ χρόνου, ἔξω τοῦ χώρου. Μεταξὺ ὅμως τῶν σωμάτων ὑπάρχουν τινὰ ἀντιστοιχοῦντα περισσότερο, ὡς ἐκ τῆς μορφῆς των, εἰς τὰς ἐπιθυμίας τούτων ἢ ἐκείνων τῶν ψυχῶν, μεταξὺ δὲ τῶν ψυχῶν ὑπάρχουν τινὲς αἵτινες ἀναγνωρίζουν ἑαυτὰς περισσότερο εἰς αὐτὰ ἢ ἐκεῖνα τὰ σώματα. Ἡ δὲ ψυχὴ, ἀτενίζουσα τὸ σῶμα ἐν ᾧ νομίζει ὅτι διακρίνει τὴν ἑαυτῆς ἀνάκλασιν, γοητευθεῖσα ὡς ἐὰν ἠτένιζε κάτοπτρον, ἔλκεται, κλίνει καὶ πίπτει. Ἡ πτώσις τις ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς »¹.

Ἡ ἐξήγησις ὅμως αὕτη, ἣτις ἐπιχειρεῖ νὰ συνδυάσῃ τὴν προέλευσιν τῆς δυϊστικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς παραγωγῆς τοῦ χρόνου ἐκ τῆς ὑπερχρονικῆς αἰωνιότητος, δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν Bergson, ὅστις ὑποκλίνεται βεβαίως ἐνώπιον τῆς ὑποβλητικότητος καὶ τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας τῆς εἰκόνας, θεωρεῖ ὅμως αὐτὴν ὡς ἐκφεύγουσαν πάσης αὐστηρᾶς φιλοσοφικῆς συλλήψεως τῆς πραγματικότητος, καθ' ὅσον οὕτω οὐσιαστικῶς ὄχι μόνον ἡ ὑπερχρονικότης καταπίπτει εἰς χρονικότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ χρονικὸν στοιχεῖον εἰσέρχεται ἐντὸς τῆς αἰωνιότητος, ἐκ δὲ τοῦ ἐπὶ ὅλως ἀφηρημένου ἐπιπέδου συντελουμένου τοιούτου συνδυασμοῦ, οὐδεμία ἀπτὴ λύσις δίδεται εἰς τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς. Ἐξ ἄλλου, « ἡ πλατωνικὴ ἀντίληψις οὔτε κατὰ ἓν βῆμα δὲν προώθησε τὴν ἡμετέραν γνῶσιν τῆς ψυχῆς, παρὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς δισχιλιετῆ μελέτην, ἐπειδὴ ἦτο τελεσίδικος, ὅπως ἡ περὶ τριγώνου ἀντίληψις, καὶ διὰ τοὺς αὐτούς, ὡς ἐκείνη, λόγους »². Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐπεξηγεῖ ὁ Bergson ἀλλαχοῦ, προβάλλων ἅμα τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους τὴν θεωρεῖ ἀπαράδεκτον: « Ὅριζοντες... τὴν ψυχὴν, λέγοντες, μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι εἶναι μία καὶ ἀπλῆ, συμπεραίνομεν ὅτι δὲν δύναται ν' ἀποσυντεθῇ. Συνεπῶς εἶναι ἀθάνατος, πρᾶγμα σαφές. Πλήν, τὸ συμπέρασμα δὲν ἰσχύει εἰμὴ ἐὰν δεχθῶμεν τὸν ὄρισμόν, ἦτοι τὴν κατασκευὴν. Εἶναι ὑποτεταγμένον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην »³. Πρόκειται δηλαδὴ ἐνταῦθα περὶ καθαρῶς ὑποθετικῆς ἀντιλήψεως, προϊόντος ἀφηρημένης διανοητικῆς δραστηριότητος, οὐδεμίαν ἐχούσης πραγματικὴν ἀξίαν, ὡς ἐπ' οὐδεμιᾶς βεβαιότητος στηριζομένης.

Κατὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἡ περὶ ψυχῆς διδασκαλία τοῦ πλατωνισμοῦ καὶ τῶν νεοπλατωνικῶν αὐτῆς προεκτάσεων ἀντιτίθεται πρὸς τὸ μεταφυσικὸν σύστημα. Ἐπεμείναμεν ἀπ' ἀρχῆς ἐπὶ τῆς ὀπτικῆς γωνίας

1. Le rêve, ἐν L'énergie spirituelle, σ. 887.

2. Les deux sources, κεφ. III, σ. 1199.

3. La pensée et le mouvant, Εἰσαγωγή, μέρος, II, σ. 1288.

ἀφ' ἧς ὁ Bergson ἐξετάζει τὸ ἐν γένει ἀντικείμενον τῆς Μεταφυσικῆς. Καθίσταται οὕτω φανερόν ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος, οἰκοδομῶν τὴν θεωρίαν του ἐπὶ τῆς περὶ ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας καὶ περὶ ἀμέσων συνειδησιακῶν δεδομένων ἀντιλήψεώς του, εἶναι φυσικὸν νὰ θεωρῇ τὴν πλατωνικὴν περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν ὡς ἀνεδαφικὴν, ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ ὡς ἀντιφάσκουσαν καθ' ἑαυτήν, δεδομένου ὅτι διαβλέπει ἐν αὐτῇ σύμφυρσιν τῶν περὶ χρόνου καὶ αἰωνιότητος δογμάτων τοῦ Πλάτωνος. Διὸ καὶ ἐπιζητεῖ ὄχι μόνον ν' ἀνατρέψῃ αὐτά, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἀντικαταστήσῃ δι' ἑτέρας θεωρίας, θεμελιουμένης ἐπὶ σταθερῶν, κατ' αὐτόν, βάσεων, παρεχουσῶν τὴν δυνατότητα ὄχι μόνον λογικῆς, ἀλλὰ καὶ βιωματικῆς, ἥτοι πραγματικῆς, κατ' αὐτόν πάντοτε, ἀποδεικτικῆς ἐνατενίσεως τοῦ θέματος. « Ἄς παραιτηθῶμεν τῆς οἰκοδομήσεως τῆς ἰδέας τῆς ψυχῆς καθ' ὃν τρόπον οἰκοδομεῖται ἡ ἰδέα τοῦ τριγώνου. Ἄς ἐξετάσωμεν τὰ γεγονότα »¹. Τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι τὰ βιωματικὰ δεδομένα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ψυχὴ ἀναδεικνύεται γενικωτάτη συνάρτησις τῶν συνειδητῶν λειτουργιῶν, εἰς τὰς ὁποίας αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα μετέχει ἐν πολλοῖς. Παριστάμεθα, ὁμως μάρτυρες, ὡς ἐκ τούτου, μιᾶς ἀρχικῆς τάσεως ὄχι πρὸς ἐξυλοποίησιν καὶ ἐκσωμάτωσιν τῆς « ψυχῆς », ἀλλὰ πρὸς λειτουργικὴν ἐκπνευμάτωσιν τῆς σωματικῆς ὕλης. Ὁ ὅλος ψυχοσωματικὸς βίος, ὡς προβαλλόμενον συνειδητὸν βίωμα, εἶναι ἐνιαία ἀξιολογικῶς, ἀλλ' ἀδιαβαθμήτως καὶ συνεχῶς διαφοριζομένη λειτουργικὴ ἔκφρασις τῆς ζωτικῆς ὁρμῆς². Συνεχῶς, ὄχι τόσον κατὰ διαρκειακὴν ἀντίληψιν ὅσον κατ' ἀποκλείουσαν πᾶσαν ἀποσπασματικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ συνειδητοῦ βίου, τοιαύτην. Διαίσθησιν τῆς τοιαύτης λειτουργικῆς ὀλικότητος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διαβλέψῃ τις, παρὰ Πλάτωνι, ὅταν οὗτος συνιστᾷ τὴν « ξὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ »³ ἐνατένισιν ἀντικειμένου τινός, ἐὰν τὸ ἀντικείμενον τοῦτο δὲν ἦτο ἀφηρημένη Ἰδέα, ἢ τοῦ Ἁγαθοῦ, καὶ ἐὰν αὐτὸς ὁ Πλάτων δὲν συνίστα ταυτόχρονον ἀποστροφὴν ἀπὸ παντὸς ἄλλου μὴ νοητοῦ ἀντικειμένου. Ὅπως δὲποτε, τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου ἰδιοποιεῖται ὁ Bergson⁴, ἀποδίδων ὁμως εἰς αὐτὴν τὴν ὡς ἄνω περιγραφεῖσαν ἰδιάζουσαν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν του θεωρίαν, σημασίαν.

Ἡ προσέγγισις τοῦ Ἀπολύτου δὲν εἶναι, κατὰ ταῦτα, εἰμὴ καθ'

1. Αὐτόθι.

2. Πβ. καὶ V. Jankélévitch, μν. ἔργ., σσ. 80 κ. ἐξ.

3. Πολιτ., Ζ', 518c.

4. Πβ. Essai, κεφ. III, De l'organisation des états de conscience, σ. 111.

ὄριον τάσις τῆς ζωτικῆς ὁρμῆς, ἣτις ἐπιτυγχάνεται, ὅλως μερικῶς, διὰ τῆς ἐν γένει πολιτιστικῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἀνθρωπίνης νοητικῆς δραστηριότητος. Τοιαύτην σημασίαν δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν δημιουργικότητα¹, αἵτινες ἀποτελοῦν καὶ τὰς συγκεκριμένας προεκτάσεις τοῦ ἀντικειμένου τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος, κατὰ Bergson, μεταφυσικοῦ προβλήματος. Ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτοῦ, ὁ φιλόσοφος ἐπιζητεῖ νὰ καταδείξῃ καὶ τὴν ἀπὸ «πρακτικῆς» ἔτι ἀπόψεως σχηματικότητα τῆς πλατωνικῆς ἀντιλήψεως περὶ ἀϋθαιρέτου ὑπερ-χρονικῆς καὶ ἀπολύτου διαρθρωσεως τοῦ πραγματικοῦ, διαρθρωσεως τῆς ὁποίας ἀνταύγειαν ἀποτελεῖ ἡ πολιτιστικὴ διάρθρωσις τῶν κοινωνιῶν. Ὡς γνωστόν, ἡ μπεργκσονικὴ ἠθικὴ ποιεῖται βασικῶς διάκρισιν μεταξὺ κλειστοῦ καὶ ἀνοικτοῦ, χαρακτήρων ἰδιαζόντων εἰς διαφόρους κοινωνίας. Ὑπάρχουν δηλαδὴ κατ' αὐτήν, κοινωνίαι στατικαὶ καὶ κοινωνίαι δυναμικαί, χαρακτηριζόμεναι ἀντιστοίχως ὑπὸ δημιουργικῆς ἀναιμίας ἢ ὑπὸ δημιουργικῆς ὁρμῆς.

Ἡ ἐμφανὴς μετάβασις ἀπὸ μιᾶς καταστάσεως εἰς ἄλλην ὀφείλεται εἰς μίαν ἐξωτερικὴν αἰτίαν. Οὕτω, κατὰ τὸν Bergson, ὁ Πλάτων ἐξακολουθεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ νὰ ἐμπνέεται ὑπὸ τῶν περὶ δυνατότητος ἀϋθαιρέτου κατατμήσεως τῆς πραγματικότητος διδαγμάτων του, καταλήγων εἰς αὐτόχρομα ἀϋθαίρετα καὶ ἀσυνεπῆ ἐπίσης συμπεράσματα. «Δὲν φαίνεται ἀμφισβητήσημον εἰς ἡμᾶς, γράφει, σχετικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ὁ Bergson, ὅτι ἡ... πρόοδος αὕτη, ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ κλειστοῦ πρὸς τὸ ἀνοικτόν, ὀφείλεται εἰς τὸν Χριστιανισμόν... Θὰ ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ διὰ τῆς καθαρῆς φιλοσοφίας; Οὐδὲν διδακτικώτερον τῆς θεωρήσεως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν οἱ φιλόσοφοι τὴν ἔψαυσαν, ἤψαντο αὐτῆς, ἀλλὰ τὴν ἀφῆκαν νὰ διαφύγῃ. Ἄς ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὸν Πλάτωνα, ὅστις ἀσφαλῶς περιλαμβάνει, μεταξὺ τῶν ὑπεραισθητῶν Ἰδεῶν τὴν τοῦ ἀνθρώπου: τοῦτο δὲν συνεπήγετο ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας; Ἐντεῦθεν, μέχρι τῆς ἀπόψεως ὅτι ὅλοι εἶχον ἴσην ἀξίαν, ὡς ἄνθρωποι, καὶ ὅτι ἡ κοινότης οὐσίας προσπορίζει εἰς αὐτοὺς τὰ αὐτὰ βασικά δικαιώματα, ὑπῆρχεν ἓν μόνον βῆμα. Τὸ βῆμα ὅμως τοῦτο δὲν ἔγινε. Θὰ ἔδει τις νὰ καταδικάσῃ τὴν δουλείαν, νὰ ἀπαρνηθῇ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν ὅτι οἱ ἄλλοδαποί, ὄντες βάρβαροι, οὐδὲν ἠδύναντο ν' ἀπαιτήσουν δικαίωμα².

1. Πβ. *Les deux sources*, κεφ. I, σ. 1029.

2. Ἡ αὐτὴ παρατήρησις ἰσχύει βεβαίως καὶ περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὅμως ὑπάρχει καὶ ἡ κλείς τῆς ἐρμηνείας τῶν τοιούτων ἀσυνε-

Ἐπρόκειτο ἄλλωστε περὶ ἀντιλήψεως καθαρῶς ἑλληνικῆς; Τὴν ἀνευρίσκομεν ὡς ὑπονοουμένην πανταχοῦ ὅπου ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἰσέδυσσε »¹. Αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν κοινωνικὸν πολιτισμὸν « ἀσυνέπειαι » αὐταὶ τοῦ Πλάτωνος, ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν ἰδεατὴν ἱεράρχησιν τῶν ἀξιῶν, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Bergson εὕρισκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ καυτηριάσῃ τὴν στάσιν τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου καὶ νὰ καταδείξῃ τὸ « αὐθαίρετον » τῶν συλλογισμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιλήψεων του². Εἶναι ὁμοῦς ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως ὅτι, διὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ αἰσθητὴ πραγματικότης δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἀντιφάσεις, διότι δὲν εἶναι τόσο μίμημα τοῦ νοητοῦ κόσμου, ὅσον ἐκπεσομὸς ἐξ αὐτοῦ³.

Οἱ δύο κύριοι λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀρχαία καὶ παλαιότερα φιλοσοφία ἔφθανε παραγωγικῶς εἰς τοιαῦτα ἀλληλοσυγκρουόμενα συμπεράσματα προκειμένου περὶ ἀπτῶν πραγματικοτήτων, ὡς εἶναι αἱ πολιτιστικαὶ καὶ κοινωνικαὶ τοιαῦται, εἶναι ἀφ' ἑνὸς ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν ἀτελής ἐν σχέσει πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ νοητοῦ (ὡς ἐκ τούτου δέ, ἐπιδεχόμενος μίαν συμβατικῶς καθισταμένην δεκτὴν, ἀσυνεπῆ πρὸς ἑαυτήν, διάρθρωσιν), ἀφ' ἑτέρου δ' ὅτι, προκειμένου περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ νοητοῦ κόσμου, ἡ νόησις φυσικῶς καὶ δεδικαιολογημένως χωρεῖ εἰς αἰθαίρετον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας αὐτῆς πρόσφορον διαρθρωτικὴν κατάτμησιν τοῦ ἀντικειμένου της. Οὐδὲν φυσικώτερον τούτου διὰ τὸν ἀρχαῖον στοχαστήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν νεώτερον τοιοῦτον, μὲ μόνον τὴν διαφορὰν, ὅτι διὰ τὸν μὲν, τοῦτο ἀποτελεῖ δυνατότητα μοναδικὴν τῆς νοήσεως πρὸς σύλληψιν τοῦ πρὸς αὐτὴν συμμόρφου νοητοῦ σύμπαντος, ἐνῶν διὰ τὸν δέ, ἀποτελεῖ πρόσφορον ἀπλῶς, ἂν καὶ ἀτελῆ, νοητικὴν μέθοδον, προκειμένου περὶ ἀντικειμένων μερικῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀντιτίθεται

πειῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης, τὰς πρὸς ἀλλήλας συγκρουόμενας ἀπόψεις του παρέχει κεχωρισμένως εἰς δύο συγγράμματα, εἰς τῶν ὁποίων ἑκάτερον ἀκολουθεῖται διαφορετικὴ συλλογιστικὴ σειρά, τοῦθ' ὅπερ καθιστᾷ βάσιμον μὲν τὴν κατηγορίαν τοῦ Bergson περὶ αὐθαιρέτου ἀπομονώσεως τμημάτων τῆς πραγματικότητος (συγκεκριμενοποιουμένης ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ περιεχομένου τῶν συλλογιστικῶν σειρῶν), ἀλλὰ καὶ καταφανὲς τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ νοητικὴν ἀνάγκην.

1. Αὐτόθι, σ. 1040. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἑβραϊκῆς καταγωγῆς Bergson εἶχε, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, δείξει διάθεσιν νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ἀλλ' ὅτι, λόγῳ τῆς ἐν τῷ μεταξύ διαμορφωθείσης καταστάσεως, ἐξ ἔθνικῆς ὑπερηφανείας, δὲν τὸ ἔπραξεν.

2. Πβ. *Les deux sources*, κεφ. I, σ. 1035.

3. Πβ. ἄνωτ., σ. 38 - 40.

ἡ ὀλοκληρωτικὴ μέθοδος τῆς ἐνορατικῆς συλλήψεως τῆς πραγματικότητος ὡς ὀλότητος.

Ἡ νόησις εἶναι θῦμα αὐταπάτης¹. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο φθάνει ὁ Bergson προκειμένου περὶ τῆς πλατωνικῆς μεθόδου συλλήψεως τοῦ νοητοῦ. Εἶδομεν ἄνωτέρω ὅτι, κατὰ τὸν φιλόσοφον, ἡ νόησις τείνει, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, νὰ υἱοθετήσῃ τὴν ἄποψιν περὶ ἀναγκαστικῆς προϋπάρξεως τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν κλπ. φαινομένων, ἥτοι περὶ τῆς τρόπον τινὰ δίκην πλατωνικῶν ἰδεῶν ὀροθετήσεως ὑπ' αὐτῶν τοῦ πεδίου τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Εὐκόλως δηλαδή, μία ἰδιότης λειτουργικῆ ἀφορῶσα εἰς μίαν σειρὰν φαινομένων δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς νόμος διέπων τὰ φαινόμενα ταῦτα, γενικῶς καὶ κατ' ἀνάγκην, ἐὰν ὁ ἐπιστημονικὸς νοῦς χωρῇ ἀπὸ γενικεύσεως εἰς γενίκευσιν καὶ ἀπὸ ἀφαιρέσεως εἰς ἀφαιρέσιν. Βεβαίως, ἡ τοιαύτη ἀντίληψις δὲν ἀντιστοιχεῖ καθ' ὅλα πρὸς τὰ πράγματα. Ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις χωρεῖ κατὰ μέθοδον πρόσφορον πρὸς τὴν ἐν συνεχείᾳ ταύτης ἐκδηλουμένην « τεχνικὴν » πραγματοποιητικὴν δραστηριότητα, ἥτοι τὴν πρακτικὴν ἐπὶ τῆς φύσεως ἐπίδρασιν τοῦ ἐπιστήμονος. Αὕτη ἐπιβάλλει διαρθρωτικὴν ἀλλοίωσιν ἐν τῇ νοήσει, τῆς συγκροτήσεως τοῦ τοιούτου ἀντικειμένου αὐτῆς, ἀλλοίωσιν ἐκδηλουμένην ἐν προεκτάσει καὶ ἐπὶ τῆς καθαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρευνητικῆς διανοήσεως. Ἡ διανόησις αὕτη ἐκλαμβάνει τὸν νόμον τὸν ὁποῖον συνάγει, ὡς προϋπάρχοντα τῶν ὑπ' αὐτοῦ διεπομένων φαινομένων, διότι τοῦτο συμφέρει εἰς αὐτήν, καίτοι οὐδόλως εἶναι ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένον. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ νοητικὴ αὐταπάτη.

Ἡ ἄνωτέρω ἄποψις ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπιστημολογικὴν θεώρησιν τοῦ νοητικοῦ μηχανισμοῦ. Καίπερ ἀναφερομένη εἰς ἀπλῶς ἐπιστημονικὰ φαινόμενα, εἶναι δυνατόν νὰ προεκταθῇ καὶ ἐπὶ ἄλλων ἴσως ἐπιπέδων, κυρίως ἀφορώντων εἰς τὰ πολιτιστικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος. Οὕτω, ἰδιότης ἠθικῆς φύσεως, διαπιστουμένη γενικῶς, εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ ἐν τῇ νοήσει μορφήν ἠθικοῦ νόμου ἀποτελοῦντος ἠθικὴν ἀναγκαιότητα ἀνάλογον τῆς φυσικῆς τοιαύτης. Συνεπῶς, « ἐὰν ὁ φυσικὸς νόμος τείνει νὰ λάβῃ, διὰ τὴν φαντασίαν μας, τὴν μορφήν μιᾶς ἐντολῆς, ὅταν φθάνει μέχρις ὀρισμένου βαθμοῦ γενικότητος ἀμοιβαίως μία προστακτικὴ ἀπευθυνομένη πρὸς ὅλους ἐμφανίζεται ὀλίγον

1. Πβ. περὶ αὐταπάτης ὡς πρὸς τὴν σημασίαν ὀρισμένου πολιτιστικοῦ πεδίου, ἐν *Les deux sources*, σ. 1035.

ὡς νόμος τῆς φύσεως»¹, ἡ δὲ Ἠθικὴ ἀποβαίνει δημιουργημα τῆς ἀνθρωπίνης πνευματικότητος, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου προβάλλεται ὑπ' αὐτῆς ὡς ἰδεατὴ τελειότης ἀνάλογος πρὸς τινὰ πλατωνικὴν πολιτείαν Ἰδεῶν, διεπομένην ὑπὸ ἰδεατῶν νόμων. Πᾶσα ἐπὶ μέρους μορφή τοῦ ἠθικοῦ νόμου καθίσταται Ἰδέα ἠθικῆς τάξεως, δὲν εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον ὅτι ἡ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ ἀπετέλεσε διὰ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν τὴν ὑπερτάτην τῶν Ἰδεῶν, οὔτε ὅτι ὑπὸ τῆς ἐκλεκτικῆς σχολῆς ἀναφανδὸν ἐταυτίσθη πρὸς τὰς Ἰδέας τοῦ Ἀληθοῦς καὶ τοῦ Ὄραίου².

Εἰς τοιαῦτα ἀκριβῶς συμπεράσματα δύναται νὰ ὀδηγήσῃ, κατὰ τὸν Bergson, πᾶσα νοοκρατουμένη διανόησις, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς δραστηριότητός της, χωρεῖ εἰς διαχωρισμὸν αὐθαίρετον μεταξὺ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ, παραχωροῦσα φυσικὰ τὰ πρωτεῖα εἰς τὸ νοητόν, παραγνωρίζουσα δὲ τὴν πραγματικότητα, ἣτις ἐνιαίως καὶ ἀμέσως παρέχεται εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν, διὰ τῆς ἐνοράσεως. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δύναται ἡ καθαρὰ νοοκρατία, εἶναι « νὰ παρέχῃ συμβουλὰς, νὰ προβάλλῃ λόγους τοὺς ὁποίους τίποτε δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ καταπολεμήσωμεν δι' ἄλλων λόγων. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ὑπονοεῖ πάντοτε ὅτι τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐπικαλούμενον κίνητρον εἶναι « προτιμώτερον » ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα, ὅτι ὑφίστανται μεταξὺ τῶν κινήτρων διαφοραὶ ἀξιολογικαί, ὅτι ὑπάρχει γενικόν τι ἰδεῶδες εἰς τὸ ὁποῖον τὸ πραγματικὸν νὰ δύναται ν' ἀναχθῆ. Δημιουργεῖ λοιπὸν ἐν εἶδος καταφυγίου ἐν τῇ πλατωνικῇ θεωρίᾳ, μὲ μίαν Ἰδέαν τοῦ Ἀγαθοῦ κυριαρχοῦσαν ἐφ' ὅλων τῶν ἄλλων: οἱ λόγοι τοῦ πράττειν θεωροῦνται κλιμακούμενοι κάτωθεν τῆς Ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ, οἱ δὲ καλύτεροι θὰ εἶναι ὅσοι πλησιάζουν περισσότερο πρὸς αὐτήν. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀγαθοῦ ἐξασκουμένη ἔλξις θὰ ἀποτελῇ τὴν ἀρχὴν τοῦ χρέους. Τότε ὅμως δυσκολευόμεθα πολὺ νὰ εἴπωμεν ὡς πρὸς ποῖον σημεῖον ἀναγνωρίζομεν ὅτι μία συμπεριφορὰ εἶναι μᾶλλον ἢ ἥττον προσεχῆς τοῦ ἰδεώδους Ἀγαθοῦ: εἰάν τὸ ἐγνωρίζαμεν, τὸ σημεῖον θὰ καθίστατο τὸ οὐσιῶδες, ἡ δὲ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ θὰ ἀπέβαινεν ἄχρηστος... Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ ἰδεῶδες δὲν δύναται νὰ καταστῇ ἀναγκαῖον εἰάν δὲν εἶναι ἤδη ἐν δράσει »³.

Ἡ τοιαύτη καταδίκη τῆς νοησιαρχίας θὰ ἦτο ἴσως συντριπτικὴ δι' ἐκείνην, εἰάν, ἐκ παραλλήλου, αὐτὸς ὁ Bergson δὲν ἀπέδιδεν τοιαύτην σημασίαν εἰς τὸν νοητικὸν παράγοντα τῆς πνευματικότητος

1. Les deux sources, κεφ. I, σ. 984.

2. Le problème du Beau..., σ. 23 καὶ 49.

3. Les deux sources, κεφ. IV, σ. 1205.

τοῦ ἀνθρώπου, σημασίαν ἐκδηλουμένην ἐν τῷ τρόπῳ καὶ τῇ μεθόδῳ καθ' οὓς ἐχειρίσθη τὸ περὶ τούτου θέμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις του. Ὅπωςδὴποτε, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ φιλόσοφος συνδέει ἐν πολλοῖς τὴν διαμόρφωσιν τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, θρησκείαν¹, ἠθικὴν καὶ κοινωνικότητα, πρὸς τὴν παραδεδομένην ἰδεοκρατικὴν ὑπ' αὐτοῦ θεώρησιν τοῦ κόσμου, τῆς ὁποίας ἐκπρόσωπος κατ' ἐξοχὴν εἶναι ὁ Πλάτων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ, κατ' αὐτὸν πάντοτε, τὸ βασιλῆιον τῆς νοοκρατικῆς αὐθαιρεσίας, δημιουργηθὲν ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν διαχωρισμοῦ τοῦ νοητοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ τοιούτου, τὰ συμμόρφως πρὸς τὴν αὐθαιρέτως δημιουργηθεῖσαν ἰδεοπολιτεῖαν ἐκδηλωθέντα πολιτιστικὰ πνευματικὰ δημιουργήματα ἐνέχουν καὶ αὐτὰ αὐθαίρετόν τινα χαρακτῆρα ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν πραγματικότητα. Τὰ δημιουργήματα ταῦτα, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπιζητῆ νὰ καταλύσῃ ἡ μπεργκσονικὴ φιλοσοφία, φιλοτιμεῖται ἀντιθέτως νὰ θεμελιώσῃ ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς πραγματικότητος ἀναμφισβητήτου, ἐκφραζομένης ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωτικῆς ὁρμῆς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πρὶν ἢ χωρήσωμεν εἰς τὴν διατύπωσιν γενικῶν συμπερασμάτων, εἶναι ἴσως χρήσιμον νὰ προβῶμεν εἰς ἀνασκόπησιν τῶν κυριωτέρων θεμάτων τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἡμῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι ὁ Bergson ἐστήριξε τὴν κατὰ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἠπίαν μὲν, ἀλλὰ καὶ ταυτοχρόνως σταθερὰν καὶ δυναμικὴν κριτικὴν του. Τοιαῦτα θέματα δύνανται νὰ διακριθοῦν τοῦλάχιστον ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν. Περὶ αὐτὰ περιστρέφεται ὁ μπεργκσονικὸς λόγος ὁσάκις πρόκειται περὶ ἀξιολογικῆς θεωρήσεως τῶν πλατωνικῶν θεωριῶν, εἶναι δὲ τὰ ἑξῆς, ἐμφανιζόμενα παρὰ τῷ ἡμετέρῳ φιλοσόφῳ ὡς γενικοὶ χαρακτῆρες τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας:

1) Ὁ Πλάτων εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς ἐλληνικῆς διανοήσεως καί, γενικῶς, τῆς προ-μπεργκσονικῆς φιλοσοφίας.

2) Ἡ διδασκαλία του βασίζεται ἐπὶ τοῦ διαχωρισμοῦ τοῦ νοητοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ τοιούτου τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὡς κακέκτυπον ἐκείνου, ἐκ καταπτώσεως δὲ προελθόντα.

3) Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι κόσμος τοῦ γίγνεσθαι ἐν χρόνῳ, ὁ δὲ νοητὸς, κόσμος τοῦ ὑπερχρονικοῦ καὶ αἰωνίου εἶναι.

1. Ὑπὸ τὴν < κλειστὴν > βεβαίως μορφήν αὐτῆς.